

Fulvio Tomizza
ZLO PRIDE S SEVERA
Roman o škofu Vergeriju

prevedla Vera Troha

*S polemičnega gledišča je bil pravi Lutrov naslednik,
ki se je s svojo dejavnostjo lahko kosal s Francozom
Calvinom in Špancem Laínezom, Italijan Vergerij.*

Frederic C. Church

Štiristo let pozneje

Koper sta s kopnim povezovali dve cesti, v nekdanjih časih ena sama, ki je šla po mostu. Bilo je videti, kot da je zgrajen na skali, ki se je sesula v pesek, in lahko bi se mu reklo otok [isola], če tega imena ne bi nosilo le malo oddaljeno mestece – za tistega, ki prihaja iz Trsta in nadaljuje pot ob istrski obali. Tako kot Izola se je tudi Piran malce naprej naslonil na konec rta; sledijo Umag, Novigrad, Poreč, Rovinj in Pulj, in tudi za ta mesta se je zdelo, da so pribežala k skupni obali in se predajala morju, ki na drugem bregu pljuska ob vhode v Benetke.

Celo kmetje, imenovani *paolani*, ki so imeli vrtove in vinograde na pobočju Markovca, so imeli do zaledja zadržan odnos: v mesto so se hiteli z osli vračati še pred mrakom, kakor da bi se mestna vrata še zapirala pred slovenskimi podeželani. Drugi, ki niso živeli od ribolova ali niso našli zaposlitve v rokodelskih delavnicah, so delali v Trstu, tja so se odpravljali zgodaj zjutraj in se vračali ob sončnem zahodu, po enourni vožnji z ladjico, ki se je vsa nagibala na eno stran, ko je ob pozdravih čakajoče množice pristajala ob pomolu.

Pari zaročencev in skupine sorodnikov so se spet zbrali in se odpravili gor po *grisi*, cesti, ki je peljala do Stolničnega trga, kjer so se ločili in se porazgubili po ozkih strmih ulicah. Mesto se je spet napolnilo z ljudmi, kakor se je podnevi dogajalo samo ob nedeljah, in je, po premoru za večerjo, sestavljeno pretežno iz ocvrtih rib, znova oživel v gostilnah in malo bolj zadržano v športnih društvih, v dvoranah, kjer so vadili pevski zbor, godba, gledališki ljubitelji, ter v kapucinskem oratoriju.

Vendar so se ob nedeljah mesto in ljudje odpirali in se predajali drug drugemu. Že pred zoro so zvonovom stolnice odgovarjali prodorni in vztrajni zvonovi, kot petelinčki, ki bi radi zrasli, iz najmanj desetih cerkva, skritih po mestnih četrth in dvoriščih samostanov. Večino praznika so ljudje preživel v svoji četrti, kakor da bi hoteli s tem potrjevati svojo samozadostnost, med vonjavami vrtnin, nasoljenih sardin, žaganja, v zaščitniškem in domala zarotniškem ozračju, ki je našlo svoj izraz v posebni kadenci izgovarjave in zgovornosti vzdevkov. Starke v črnih šalih z dolgimi resami niso zapuščale svojih četrti, niti njihovi možje, ki so po tistem, ko so se z milom umili na uličici in sprali znamenja svojega poklica, oblekli črne hlače in belo srajco ter tako začeli in zaključili praznik. Nekateri med njimi so se hvalili, da že leta niso bili *sù*, *in piassa* [gori na trgu].

Za druge se je razumelo samo po sebi, da se bodo sešli ob desetih in pol, za veliko mašo, pred s soncem obsijano fasado stolnice, ki gleda proti škofijski palači. Prihajali so izpod mračnih arkad, izza vrtnih ograj, izpod kamnitih portalov plemiških palač in se znašli na štirih mestnih arterijah (ulicah Eugenia, Callegaria, trgu Santorio ali *grisa* in ulici, ki mimo kina pelje do Belvederja), ki so se oddaljvale od trga kakor rebra osrednjega oboka v matični cerkvi.

Razporedili so se pred stranskimi vrati in skoznja vstopali naduto ali sramežljivo, elegantno ali nerodno, skladno z družinsko navado, značajem in samoobvladovanjem, ter s tem ponujali razloge za prikrito občudovanje ali javni posmeh. Na videz so se poznali prav vsi, celo po imenu, vendar so drug o drugem vedeli samo kakšno splošno in potemtakem površno stvar. Zaradi tega so iz anonimne množice izstopali občinski zdravnik in zdravnik

specialist, vestni profesorji in barabinski profesorji, neverni advokat, olimpijski prvak v veslanju, bujna sopranistka, zajedljivi zgodovinar, naduti slikar; prav tako niso manjkali – in nanje so lahko s prstom pokazali vsi – lahka poročena ženska in poklicna dama, ugledni razuzdanec in željni Bepi Casso, hromi homoseksualec, ki je prosjačil pred kinom, in drugi, ki je bil poročen in je imel sina v gimnaziji. Mnogi od prvih in vsi zadnji so ohranjali pri življenju dobro voljo in umazane čenče, ki jih je pripravljen čakal mestni organizem, v teku stoletij ustvarjen in prilagojen, kot se je zdelo, prav za njihovo sprejemanje in širjenje. Vendar so predstavljali le nenavaden pisan madež na človeškem tkivu, ki je ostajalo še dvesto let po zatonu Benetk strnjeno in domala enotno.

Živeti v mestu, ki ga je Serenissima določila za glavo Istre, ni izključevalo le vsakršnega stika s Slovenci, ki so z gričev iz peščenjaka prodrli vse do morske obale, pač pa je vodilo celo k zavračanju resničnega sorodstva z drugimi obalnimi naselji, da ne omenjamo drugih krajev v notranjosti, ki so prav tako imeli svoje beneške kapetane – podestate –, sodišča in skladišča, na zvonikih pa so še vztrajali levi z odprtim evangelijem. Poleg tega se je *capo* ujemal s *cavo*, to je s koncem Istre, tik pred avstrijskim in večjezičnim Trstom, katerega verska svetišča in različne veroizpovedi so slabo prikrivale njegovo bolj agnostično kot laično naravo, če je niso že celo poudarjale.

Ta privilegirani položaj seveda ni bil neutemeljen, kakor je dokazoval skoraj vsak vogal ulice s svojimi gotskimi loki, balkoni iz marmorja, železnimi rešetkami, grbi, doprskimi kipi, geometrijskimi in alegoričnimi okraski, s tisoči napisov, ki so svoj najvišji izraz dosegli na trgu s stolnico, pretorsko palačo in ložo. Tudi meščanstvo ni kazalo, da si ga ne bi zaslužilo; drugi napisi so razkrivali, da je dalo

mesto Italiji in Evropi pomembne genije na vseh področjih, od Vittoreja Carpaccia, čigar rojstno hišo je ohranilo, do humanista Petra Pavla Vergerija starejšega, od Andrea Diva, ki je v latinščino prevajal homerske epe in so jih proučevali celo na Sorboni, do pesnika Muzia, čigar razpravo o dvoboju citira Manzoni v svoji umetnini, do ekonomista Gian Rinalda Carlija iz milanske skupine iluminatov, do zdravnika Santoria, ki je z Galilejem izumil termometer in ga prvi uporabil pri človeku; da ne govorimo o tiskarjih, pomorščakih, svetnikih, trgovcih, vojščakih, ki so se odlikovali v Lepantu, o grofu iz Kopra, ki je bil predsednik prve grške republike, in končno o obsežnem seznamu mučencev velike vojne, iz katerega se pokaže lik Nazaria Saura. In če plemstvo onkraj vprašljivih izključnih pravic vedno zagotavlja, kot se zdi, intelektualno živahnost in okus, ne moremo izpustiti imen Gravisi, de Madònizza, Derin, Elio, Grisoni, Tacco, Vida, ki so za seboj pustili renesančne in baročne palače, da jih občudujejo poznejši rodovi. Patricijskih družin je bilo nesorazmerno veliko, kar potrjuje posebno kopičenje oblasti na tem beneškem obrobju z značajem kolonije, hkrati pa priča tudi o duhovnem ozračju, ki je ustrezalo častihlepnim zemljiškim posestnikom. Toda če so številni med njimi propadli ali če se drugim, njim enakim, ni nikoli nasmehnila sreča, pa med ribiči in rokodelci ni manjkalo De Carljev, Depangherjev, Depontejev, Destardijev.

V tem ponosnem in zaprtem mestu, privlačnem, a ne simpatičnem, ki je štel nekako deset tisoč prebivalcev, sem živel dolgih osem let med otroštvom in mladostno dobo. Dihal sem njegov starodavni zrak, v nekaterih pogledih še srednjeveški, in bil sem priča njegovemu počasnemu preobražanju in potem koreniti spremembi.

Z bratom in nekaj vaščani sem izhajal iz fare z malo dušami, oddaljene od morja ravno toliko, da se nismo počutili ne kot otroci obale ne kot sinovi najrevnejšega slovanskega zaledja: z dvojnimi nitmi smo bili povezani s stotino družin, ki so bile med sabo zvečine v sorodu in se jim nikoli ne bi mogli odreči, razen za ceno samozatajevanja. In prvi namen naše poti v svet je bil tudi najbolj primeren za to, da se pokaže breme takega izvora in nam vzbudi veliko željo, da ga presežemo.

Zunanje učence je sprejemalo samo škofovsko semenišče, skorajda ustanova za sirote; da si jo lahko obiskoval, si moral imeti nagnjenje za duhovniški stan ali pa si ga moral vsaj hliniti in si si s tem že od samega začetka ogrozil vest. Bil sem najmlajši v skupini, na očetovo željo sem preskočil peti razred osnovne šole, da bi me spravili na varno v zadnjem letu vojne, ki bi po mojem mnenju zelo težko vključevala desetletnega fanta. Vendar je bil edini način, da ostanem zvest vasi, ki sem jo pustil v zaledenem blatu, tovarišem, ki so na paši spet postali dečki, ta, da sem se spogledoval z možnostjo, da se vanjo vrnem kot duhovnik.

Zato sem se poskušal odlikovati v pobožnosti, napredovanju v šoli in upoštevanju discipline. Vaščani z bratom na čelu so me pomilovali, sošolci so se norčevali iz mene (in eden izmed njih me je pretepel takoj, ko sva se znašla sama ali med vrstniki); odrasli svečeniki in posvečeni redovniki so me morali zato razvajati. Vendar je mojemu zunanjemu vedenju ustrezal pravi vihar v duši. Boga sem prosil, naj gane srca skeptikov, zasmehovalcev, nasilnežev, naj očeta in mamu in druge vaščane pripravi do tega, da bodo ob moji vrnitvi znali ceniti stanje notranje miline, ki me je pogosto pripeljala do solz, da bi tudi te podaril Kristusu na križu.

Zanesenost se je dobro ujemala s hladnim in strogim vzdušjem v semenišču, ki ga je v precejšnji meri tudi določalo. V tišini spalnice, v kateri sem železno posteljnico prepoznaval po dodeljeni mi številki – ta se je ponavljala na vsakem oblačilu, ki so ga oprale in zlikale nevidne redovnice –, sem gojil vtis, da živim v nekem preteklem času, ki ga moji sovaščani niso nikoli poznali in si ga niso mogli zamisliti, saj so se pogovarjali celo z voli. Tu je bilo treba molčati ne le med tremi obiski božje hiše, okrogle kapele, marveč smo bili med učnimi urami kaznovani že, če smo se nagnili k sošolcu v isti klopi, v jedilnici pa smo morali prisluhniti prebiranju življenjepisov mučencev.

Redki izhodi na drugo stran visokih rešetkastih vrat so postali vznemirljivo razvedrilo, čeprav so pomenili sodelovanje pri pontifikalni maši v stolnici ali pri procesiji ob dneh velikih svečanosti, kot je bil praznik zavetnika sv. Nazarija, prvega koprskega škofa. Službo božjo je opravljal njegov zadnji naslednik, ki je prišel iz Trsta in bil vesel, da je preživel nekaj dni med mladimi gojenci, v njemu namenjenemu stanovanju v semenišču. Domala telesnemu občutku olajšanja, ko sem se znova znašel v živem svetu brez omejitev, se je pridružil ponos, da po njem hodim v dolgem oblačilu in belem koretlju gimnazijcev in prefektov.

Sodelovalo je vse mesto, vključno s starimi, navezanimi na svoje četrti, in skoraj vsak je pri tem sodeloval osebno, trosil cvetne liste vrtnic, držal sveče ali zgolj vejico sivke, nosil bandere, križe, podobe svetnikov, vendar ne improvizirano, kot o prošnjih dneh na deželi, kjer vlada pogrebna zmeda, marveč izpolnjujoč naloženo mu obveznost, ki je v družini prehajala iz roda v rod skupaj z rdečimi dolgimi haljami z usnjenim pasom, ki so potrjevale dodeljeno čast in nekako povečevale skupino posvečencev.

Nemara manj slovesna, bolj slikovita in z mano bolj uglašena je bila dolga procesija k cerkvi v Semedeli, s katero naj bi izpolnili zaobljubo, dano med kugo. Procesija je šla po ozki poti med morjem in posušenim močvirskim ločjem, in jaz sem malo zlobno užival, ko sem prisostvoval nujni vrnitvi mesta na kopno. Po koncu obreda so številni malicali na travi, kot je bila navada pri nas, ko smo prenašali blagoslov v od cerkve bolj oddaljene vasi; in namesto da bi se potem vrnilo po kratki ravni cesti, so se zgnetli na staro pokopališko cesto in se vrnilo v svoje hiše skozi mestna vrata Muda, s čimer so peš opravili tisto, čemur se je reklo »obhod kočij«.

Ko sem v klavzuri semenišča spet premišljeval, si nisem mogel prikrivati, da me je doletela nezaslužena kazen. Da, priznati moram, da je bil nenadni zapor pri desetih letih neke vrste nasilje, ki se je zaostrovalo, kolikor bolj sem se ga trudil lajšati ali preusmeriti. Za začetek: zaradi nezadostnih ur spanja so postajali mladeniči v talarjih razdražljivi. V dveh stavbah, povezanih z arkadnim hodnikom, se je zadrževal vlažen mraz, zaradi katerega sem na rokah začutil ozeblino. Fantje, ki so se privadili okolju, so po posteljah z ravnili lovili stenice, drugi so imeli garje, tisti s slabimi ledvicami pa so morali spati na dvorišču, na zložljivih železnih posteljah z žimnicami, prepojenimi z urinom.

Prava ovira, s katero smo se morali spoprijeti, je bila prehrana: ta je bila omejena na velike krožnike mineštre neznosnega vonja, ki smo jo požirali s solzami v očeh vse do zadnje žlice; in na fižolovo kremo, na kateri so plavali insekti, lastni tej stročnici. Prehranjeval sem se skoraj izključno s tistim, kar so mi pošiljali od doma, in dajal del tega najrevnejšim, da so mi pod budnim očesom vzgojitelja pomagali pojesti mineštro. Vendar pa so sladki kruhki

in trdo kuhana jajca, ki jih je poddiakon namesto tanke rezine črnega kruha izvlekel iz košare in jih postavil predme, odvrtno potrjevali moj privilegirani položaj, ki me je mučil že v vasi in ki bi se ga bil znebil enkrat za vselej, če bi le bile tiste mineštre, imenovane *tobačne* in *tankovske*, malo manj nagnusne.

Podhranjeni, zaspani, otrpli smo ob šestih zjutraj v Rotundi začeli odkrivati svoje grehe, ki niso bili nič drugega kot kršitve nesmiselne discipline, gotovo vpeljane prav zato, da bi jih spodbujala. Antonio Santin, tržaški in koprski škof, je moral, ali pa tudi ne, poznati pravo stanje svoje ljubljene institucije, ko me je, zadržujoč me v očetovskem pogovoru, spodbujal, naj mu povem, katera vzdevka smo prilepili mineštrama. Ni mi ga uspelo zadovoljiti, in ko mi je hotel pomagati, sem samo prikimal in zardel do ušes.

Še naprej sem krivdo za svoje drame valil na dejstvo, da je imela moja družina v nasprotju z drugimi kopalnico in potemtakem tudi sredstva, da je oba sinova poslala študirat. Ker pa sem se počutil slabše od tovarišev, ki so ostali in v kuhinjah, osvetljenih s plamenom z ognjišča, kradli polento, sem se brez posebnih težav posredno vračal k njim. Tega nisem počel samo v mislih, ampak dejavno, saj sem se družil s fanti iz hrvaške notranjosti, ki so se jih večinoma izogibali in so poleti, namesto da bi odšli na morje, poprijeli za delo na poljih poleg očeta in starejših bratov. Nosili so doma narejene puloverje iz sršeče volne in dolge hlače do tal, medtem ko smo mi nosili pumparice; okrog sebe so širili nezamenljivi duh po bedi, ki me je vedno spominjal na vonj polpraznih predalov revnih kuhinj.

Tudi v dokaj homogeni fari, kakršna je bila naša, so bili zaradi posplošene klasifikacije, ki jo je narekoval hitro prodirajoči fašizem, najrevnejši med slovanskim življem.

Slovansko narečje, ki je ob stiku z beneškim obračalo njegove zloge in izpuščalo samoglasnike (tako kot si je beneško prilaščalo preprostejše hrvaške pojme in jih imelo za svoje), so uporabljali predvsem odrasli, domala obvezno pa je bilo pri pogovarjanju s starci. Razumljivo torej, da so ga imeli odraščajoči za znamenje zrelosti. Zaradi njegovega raskavega zvoka, preskromne izpeljave in neizenačenosti pa je bilo ljudi sram, da bi ga govorili pred tujcem, tako kakor jih je bilo sram tankega sloja rdeče zemlje, ki ga nobena voda ni povsem sprala iz perila in ga je prvo marčevsko sonce vtisnilo tudi v obraze mož, ki so bili najbolj izpostavljeni naporu. Poleg tega so ga tujci, četudi so bili iz bližnjega Umaga, radi povezovali z zelenimi sledovi gnoja, ki so prav tako s težavo izginili s čevljev.

V šoli zdrsi v govorico starih niso imeli enake teže kot nepazljivi dialektizmi: žalili so poveličevani italijanski jezik, spodobnost, čast in celo sramežljivost. Pasti vanje med uro počitka je bilo znamenje neposlušnosti tudi v edini deželni šolski ustanovi, ki je organizirala pouk slovenščine za prihodnje duhovnike, namenjene župnijam v notranjosti. Vendar sem z druženjem s fanti iz Šmarij in Pazina, ki so me z zadovoljstvom sprejeli medse kot maskoto in mi prenašali ljubkovanja naših najplodnejših žensk, ki so svoje šale s kratkimi resami razpirale nad malčke, čeprav niso bili iz njihovega gnezda, že gojil zametek upora proti svojemu očetu, ki me je poslal študirat zato, da bi se čim bolj oddaljil od svoje klateške klope iz tistega njegovega malega raja, ki se mu sam ni hotel odreči, a je bil je pretesen za njegove naslednike. Slutil sem, da je bilo semenišče, skladno z njegovimi nazori, zame zasilni izhod, ki ga je očetu narekovala vojna (drugega otroka bi prepustil kleru), vendar mu zdaj nisem odpustil, da ni hotel sprejeti tistega, kar se je medtem dogajalo v meni,

ganljive poklicanosti, in ko naju je stari trgovec prišel obiskat, sem mu v govorilnici vračal z vzvišeno ravnodušnostjo, ki je bolela oba.

Vojne je bilo konec in po moji otroški sodbi se je končala na nedoumljiv način, ki bi bil že kar posmehljiv, če okrog nas ne bi povzročal le panike: zmagali so Slovani, a ti Slovani so se razglašali za komuniste, bili so torej sovražniki Boga in zato sovražniki duhovnikov. Na zidovih nasproti uličice Eugenia so se pojavili rdeči napisi z nenavadnimi soglasniki; z bližnjega trga Brolo, ki se je odpiral za apsido stolnice, so si proti mestni četrti ribičev v vrsti sledili oklepniki in vojaški kamioni.

Napol uniformirani odred je stopil tudi v semeniške stavbe. Najstarejši od mojih novih prijateljev, ki je bil na pragu redovništva, se je ponudil za prevajalca, kot po nekem čudežu postal eden izmed njih in jih peljal k rektorju. Posledica tega je bila, da se je šolsko leto zaključilo mesec dni prej: vsi smo šli domov in vsi smo izdelali.

Tako zelo sem si želel vrniti se, da pogajalca nisem počakal v koleslju. Pridružil sem se veliko daljšim korakom brata in vaščanov čez polja Šalare, gor do Šmarij, dol proti dolini Dragonje, ki leži med griči Padne in Kort. Ko so se oni posedli, sem šel jaz naprej za svojim klicem, ko pa me niso več videli, sem počival. Primerilo se je, da sem prišel v vas pred vsemi, tudi pred njim.

Po petih letih odpovedovanja in strahu je bilo to poletje hrupnega veselja, in nova oblast je najprej skrbela samo za zadovoljevanje prebivalstva. Moj oče je vzdihoval in potem prebledeval zaradi svojih vzdihov. V zadnjih letih, lahko bi se reklo tudi, da odkar sem ga poznal, mu ni bil pogodu nihče: upiral se je fašistom, ki so ga prihajali goljufat iz Umaga in iz Buj, z Nemci je bilo boljše ne imeti

opravka, kako pa bo s partizani, ki so zdaj prišli iz hoste, bo treba še videti. Nekega večera so ga z dvigom rok izvolili za predsednika krajevnega odbora, nekaj tednov pozneje, na še večjem sestanku v moji prvi šoli, je molčeči novinar pripomnil samo: »Torej, vse kakor prej?«, oče pa je zahteval, da ga razrešijo.

Bil je najpremožnejši in najbolj zapravljljiv človek v fari, zdaj pa je moral skrbeti za preživetje. Njegovo trgovanje s Trstom, ločenim z mejo in pod angloameriško upravo, kamor je prodajal mleko in vino, je naletelo na ovire, še preden je bilo zaustavljeno; v splošni evforiji so spolovinarji pozabili oddati polovico pridelka; moja mati je kot nesporna lastnica trgovine s prehrano podpisala, da bo v njej poslovodkinja.

Nemir v družini me je okužil, še toliko bolj ker so vrstniki med mojo odsotnostjo prisostvovali dogodkom, ki so zdaj dobili svoje logično nadaljevanje, a me niso vključili. Vendar je sam odhod, ki je bil zame kazen, zanje pa morda nepravilčno in neiskreno napredovanje, prinesel razpoko, ki se ni popravila. Med nami je nastalo veliko nelagodje, in bolj ko sem ga hotel omiliti, bolj sem ga oteževal z nesporazumi. V mojem prepričanem prilagajanju njim so videli hlinjeno naklonjenost, v tem, da sem jim zaupal nekatere svoje doživljaje, ki so posredno vključevali tudi njih, hudoben poskus, da bi jim dal čutiti svojo superiornost. V odgovor so se smejali z meni nerazumljivimi namigi, še pogosteje pa z besedami, kretnjami, glasovi, ki so bili namerno prostaški.

Prisil sem se, da sem spregovoril o dogodku, ki me je vznemirjal in ki bi moral v njih vzbuditi nasproten odziv. Med svetimi opravili so za rešetkami Rotunde nune ostajale neprepoznavne, vendar sta imeli dve Marijini laični hčeri zaradi čiščenja prost vstop v spalnico; nekega jutra

je Tržačan Lupis hlinil bolezen. Nihče ni vedel, do kod sega njegova predrznost. Za tri dni so ga ob kruhu in vodi osamili v sobici, kjer je jokal, besnel, udarjal po stenah (za vse nas ogorčene, zadovoljne in nemara od daleč zavistne je bil pravi volk v pasti) in ga po posvetu s škofom poslali domov.

»Si ti videl?« me je neprijazno prekinil kolovodja. Odkimal sem in on me je utišal: »Potem pa molči.«

Nič bolje se stvari niso odvijale s semenišniki iz vasi, ki jih je vodil moj brat. Tu, na našem terenu, so imeli vse razloge, da mi očitajo tako očaranost nad Kopro, kakor ponižujoče tekanje za sinovi tistih, ki so se izrekli za novi režim. To so bili ljudje, ki zaradi prirojene bede, neumnosti ali postopaštva niso uživali nobenega ugleda; ali pa so sodili med normalne družine iz bolj odročnih zaselkov, ki so že v časih Avstrije predstavljali hrvaško krilo, a so imeli med fašizmom nekaj sitnosti. Njim so se pridružili tisti, ki so iz novega položaja lahko potegnili največjo korist: v prvi vrsti spolovinarji, naščuvani, da gospodarjem ne pustijo do njihovih njiv ali pa jih pretepejo, če bi se temu upirali. V odgovor na to se je oblikovala veriga nasprotne strani: lastniki, s cerkvijo povezani ljudje ali zgolj ljubitelji miru in reda, delavci in upokoјenci, ki so dobivali mesečni prihodek iz Trsta.

Okrog župnika so se gnetli predvsem lažni kandidati za duhovniški stan, ki so morali vsako jutro k maši, če so hoteli še naprej stanovati v semenišču (ob nedeljah pa so se poskušali vriniti na plese na prostem). Zame, ki sem med neštetimi ranami še ohranjal poklicanost, se je do neke mere zavzel dobri don Pietro, a so tudi njega prevzeli poslušanje radijskih poročil in komentarji o dogodkih, ki so pregrevali našo cono. Nič večje pozornosti mi niso posvečali očetovi zvesti prijatelji, ki so nas bili pripravljani

hraniti s pršutom in ovčjim sirom, samo da bi v razumljivšem jeziku slišali potrjene ukrepe, ki so jih na sporni meji uvedle zahodne vlade. Neznaten in na videz šaljiv dogodek je nenadoma razbistril mojo notranjo zmedo. Vsako drugo soboto je pri nas prespal dirigent godbe, starec iz Pirana, ki je, preden se je umaknil v svojo sobo, zadrževal mojega brata, velikega političnega komentatorja, v strastnem in tihem izmenjavanju stališč. Ko sem nekega večera planil v jedilnico, razkuštran in zaradi teka vročeglav, me je gost premeril od glave do nog, rdečih od blata. Pogovor je utihnil. Potem je, nekoliko vznemirjen, malo za šalo, malo zares, z vprašujočim enoličnim glasom svojega narečja vprašal sogovornika: »Pa menda ja ni kak *družje*?« Moj brat je bruhnil v smeh, da bi ga pomiril, in se zaradi mojega videza domala opravičeval z vprašanjem, kje sem se klatil, da sem tak.

20

21

Kljub določeni zunanji preobrazbi se je zdelo, da se je življenje v Kopru spremenilo veliko manj kot pri nas. Prenovljeni izveski na trgovinah in javnih uradih so nosili dvojezične napise; jugoslovanske in italijanske zastave z rdečo zvezdo skupaj z dolgimi rdečimi trakovi s srpom in kladivom so krasili najmogočnejše palače in domala ves Stolnični trg; po širokih cestah je bilo čutiti nestrpno in nervozno premikanje vojske, ki je šla peš, na konjih, na kamionih in motociklih. Prebivalstvo se je na to odzvalo tako, da je bilo še bolj zaprto in složno. Mimoidoči so se pozdravljali na glas, z nekako prikrito tesnobo, množica delavcev v vrsti pred pomolom je godrnjala zaradi počasne kontrole ljudske milice, ob mimohodu vojaškega odreda, ki je iznenada vzklikal *zdrau, zdrau, zdrau*, je bilo slišati zadržan, a razločen komentar: »K vragu!«

Nič ni moglo bolj vznejevoljiti teh ljudi kakor to, da se je govorica kmetov dvignila na raven jezika in da so jo izrekli tako neprisiljeno, da je pomenila izzivanje. Zdelo se je, da je prav proti njej plemiško mesto postavilo svoje nazobčane zidove okoli vrat Mude, bližnjega vodnjaka s fialami na trgu Ponte, šilaste loke Lože, grbe pretorske palače. In ta mržnja je obstajala že od nekdaj, od takrat, ko se sploh še ni rodila ideja o jugoslovanski državi in so slovenski element predstavljali plašni kmetje, razporejeni zunaj kroga za kočije, ki so prihajali nakupovat za ves mesec in se trudili govoriti v beneščini, medtem ko so njihove ženske v živobarvnih oblačilih s cvetličnimi vzorci hodile naokrog in prodajale mleko in so se tudi njim posmehovali zaradi govorice, v katero so se silile. Nemara mi zato, ker sem bil sam sin ženske, ki je kot dekle prenašala posode mleka po piranskih uličicah, ni nikoli uspelo povsem razumeti, iz katerega občutka večvrednosti in hkrati negotovosti, veliko pred neizogibnim protinapadom, so se znašali nad tem neoboroženim prebivalstvom, celo tako, da so med fašizmom njihove vasi vznemirjali s kazenskimi ekspedicijami, ki so veljale za zakonito, če ne celo sveto dolžnost. Zdaj je prišlo do preobrata front in vsak dober Koprčan je tehtal njegove zagotovo neprijetne posledice, ki so zdaj čakale njega. Poleg tega, da so bili Slovani, so se zmagovalci v vojni izrekli, kot sem rekel, proti lastnini in proti religiji, zaradi česar so bili prizadeti prav vsi: duhovniki in pobožne osebe, trgovci in aristokrati, delavci in berači, neprekinjena italijanska tradicija in mentaliteta.

Oblast je bila vojaška in je kot taka vztrajala, ne le zato, ker so tako določile velike sile, ko so začasno upravljanje tega ozemlja zaupale malemu jugoslovanskemu zavezniku, ki si je lastil celo pravice nad Trstom, ampak tudi iz

preprostega razloga, ker naj bi med ljudmi iz tega mesta ne našli nikogar, ki bi bil pripravljen sodelovati.

Čez nekaj mesecev se je uveljavil mladenič s kozjo bradico in videzom nekje med mušketicrjem in intelektualcem, nekdanji gimnazijec. Njegova podoba se je kmalu pojavila na vseh dvojezičnih razglasih, kakor bi hotela na vsakem koncu in ob vsaki uri dneva pri življenju ohranjati razvneto sovraštvo, kakršnega Koper nemara nikoli ni gojil do kakega svojega sinu. Ublažiti ga ni moglo niti dejstvo, da njegov priimek Kralj očitno sodi v drug jezik: očetov družbeni položaj, bil je advokat, in dejstvo, da je obiskoval gimnazijo Combi, ki je bila prostor italijanskega patriotizma, sta mu namreč dopuščala popolno asimilacijo.

V nasprotju s portreti političnih osebnosti, ki so se pojavljali v vsem svetovnem tisku in so si jih tu le hladno ogledovali, je bil njegov pogosto počekčan in popljuvan. Obveščen in nemara zadovoljen s tem, je novi predsednik ljudskega odbora z odra, okrašenega z zastavami, z dvignjeno glavo v italijanščini skandiral tisto, kar je bilo prej povedano v slovenščini. Na cesti se je oklepal svojega lepega, izzivalnega dekleta s tolikšno intimnostjo, kot si je nihče ni upal kazati. Mrzili so ga tudi zaradi njegove telesne lepote, kot da bi ta še poudarjala že tako očitno popuščanje sovražniku. Ko se mu je namreč v odboru pridružil mladenič Defavento, v vsakem pogledu Koprčan, vendar manj opazen in kakor v zadregi zaradi nove vloge, se sovraštvo ni razpolovilo, ampak je prepustilo prostor preziru.

V semenišču se je izoblikovalo jedro odpora, čeprav so se običajnim molitvam pridružile še tiste za naše preganjalce. V učilnicah so nas za bedno plačilo še vedno poučevali upokojeni profesorji in napol profesorji, nekatere izmed njih so našli med plemenitaši, ki so se posvetili

študiju. Med njimi so bili dober družinski oče, ki mu ni zadoščala učiteljska plača in je mene poučeval vse predmete, pa tudi nemaren grecist, antifašistični in celo antiklerikalni zgodovinar, grof v gamašah in slamniku, o katerem se je govorilo, da so ga bili odpustili iz norišnice. Zdaj so se vsi uglasili drug z drugim in se z nadrejenimi povezali v temnih oblačilih, ko je bilo treba za visokimi železnimi rešetkami pretresati dnevno dogajanje. Vendar so gojenci bodisi izrabljali strah, ki se je plazil povsod in segel vse do direkcije, bodisi dopustili, da se jih dotakne prevrat, ki se je dogajal zunaj, in se odločili za veliko manj strahopetno poslušnost.

Zato da bi zdaj, ko je bilo vojne že nekaj časa konec, ukinili odurne mineštre, so se maturanti vzdržali hrane, čeprav so se redno pojavljali v jedilnici. Za kazen in zato, da ne bi okužili mlajših, jim je bilo v času obroka zaukazano, naj ostajajo v učilnicah. V tem kočljivem položaju rektor ni vedel, kako naj ravna, bal se je, da bi strožja kazen lahko pricurjajala na dan. Še slabše bi bilo, če bi za nasvet prosil škofa, vročekrvnega človeka, ki bi se bil sposoben osebno vmešati prav v trenutku, ko je bilo tu njegovo ime najljubša tarča in se je v njem, po rodu iz Rovinja, razkrival zakrknjen antislovan, eden od kolovodij tržaških reakcionarnih krožkov, ki so novo vlado v Rimu in njene zaveznike ščuvali k oboroženi akciji v Istri.

Direkciji ni preostalo drugega, kakor da je popustila; na naših mizah se je zahvaljujoč dobrosrčnosti – to je bilo poudarjeno – najbolj radodarnih dobrotnikov pobožne ustanove pojavilo celo meso. Toda več stavkajočih se je prepričalo o šibkem temelju svoje poklicanosti in svojo prihodnost so odšli iskat v svet. Ti posamični odhodi so me hromili, saj jih je spremljal blagoslov, ki se mi je zdel prej nepreklicna obsodba.

Slovanski fantje so tekmovali v lepem vedenju in pobožnosti, s čimer so hoteli pokazati tudi svojo večjo sočutnost do Italijanov, kot da bi Bog čutil posebno ljubezen do ponižne črede, s katero so vedno ravnali kot s prvimi kristjani. Bili so bolj povezani kot kdajkoli, neka nevidna, a napeta nit je povezovala učence nižje srednje šole z licejci v haljah. Privlačila me je njihova složnost, ki se je z leti krepila tudi v meni, vendar sem jih poskušal izzivati s pripombami o novi slovanski oblasti, ki da prezira vse, kar ima karkoli opraviti s Cerkvijo. Hlinili so ravnodušnost in nekakšno dogovorjeno gotovost in mi odgovarjali, da je vojni kaos izrabila le komunistična manjšina, da bi prevzela oblast, da bo pa z njo kmalu pometla resnična ljudska volja. Z domala zarotniškim glasom so mi povedali, da v Pazinu ustanavljajo novo semenišče za hrvaške duhovnike, ki jih zdaj, ko se spet pridiga v maternem jeziku in se cerkve znova polnijo, veliko bolj potrebujejo. Naslednjo jesen bi se lahko vpisal tudi jaz in nekega dne postal pastir preprostim dušam, reven med revnimi, vendar uglašen z nedolžnimi in z besedo evangelija, daleč od izumetničenosti in karierizma, značilnih za Italijane.

Ti obeti in klici tudi zame niso bili brez čara, saj me je privlačilo okolje revnih in sem nagonsko zavračal okolje prepotentnih; vendar sem začutil, da se tudi pri njih nekaj ne ujema, da ni v celoti uglašeno z mojimi težnjami. Dokler so terjali pravico svojih očetov do tega, da jih obravnavajo enako kot druge, sem se jim čutil blizu, nič več pa takrat, ko so jih pretirano povzdigovali in s tem povelečevali odlike svojega naroda. Takrat so se mi zdeli bolj tuji od Italijanov, tudi zato, ker sem jih manj poznal: nobeden od bratovih tovarišev me ne bi pretepal s tako okrutnim besom, kot me je sošolec Pamić. Razmišljal in molil sem v italijansčini; kako bi se mogel povezati z verniki, ki svoje

najintimnejše tesnobe izražajo z modulacijami drugega jezika? Vsak dvom, vsak spor, ki je vzniknil v meni, me je, namesto da bi se zgladil v najbolj uglaženem in širnem svetu, ki sem ga imel pred sabo, pogubno vračal v zaostalo faro manj kot tisočih duš, ki se je prav tako spremenila in je postala neprepoznavna. Prikazala se mi je kot križišče dveh rek, katerih tokova se potem vedno bolj oddaljujeta.

Bil pa je človek, v primerjavi z mano na najvišji točki, medtem ko sem bil jaz zanj najmanjši od njegovih privržencev, ki je vse ozemlje, vključno s Trstom, kljub meji, ki ga je razpolavljala, dojemal kot neločljivo celoto.

Monsinjur Santin, ki ga je nekdo označil za križarskega škofa, je tvegval mučeništvo, ko se je po koncu vojne odpravil na Grad sv. Justa, da bi skupino nemških vojakov prepričal, naj položijo orožje. Uspelo mu je. Čeprav so bili nacisti, so bili ti vojaki vendarle krščanske vere, njihov nesmiselni odpor pa bi pomenil samomor, ki je čakal, da ga nekdo onemogoči. Prelat se je zdaj odločil kljubovati vojaški in politični razdelitvi, ki je grozila, da se bo vzpostavila na škodo njegove Istre. Videl se je kot edino preživelo oblast, ki je zajemala obe ozemlji, odprl se je svojemu bogu in verjel, da je dobil njegovo privoljenje.

Priložnost se mu je ponudila ob prazniku sv. Nazarija, pri katerem ni manjkal niti med bombardiranjem. Kaže, da mu je general, ki je bil na čelu zavezniške vlade, to osebno odsvetoval, a tudi naši predstojniki niso skrivali nervoze. Na nogah smo bili od zore in pogosto hodili od spalnice do Rotunde, da bi se oblekli za slovesnost, se slekli in spet oblekli. Domala enako nestrpnost sem občutil ob svoji birmi, ki je bila časovno še preblizu, da se je ne bi spomnjal. Določena je bila za osmi september, dan nepričakovanega premirja in bežanja italijanskih vojakov po našem podeželju. Duhovnik je opravil vse obrede, od maše do